

**กระบวนการรับรองฮะลาลของ
สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด
นราธิวาส**
**HALAL CERTIFICATION PROCESS OF THE ISLAMIC COMMITTEE
OF NARATHIWAT PROVINCE OFFICE**

Fateehah Maming; Ku Abdul Muhaimin Yusof
Academy of Islamic and Arabic Studies PNU
Mamingfatihah@gmail.com; Muhaimin.y@pnu.ac.th

Abstract: *This is a qualitative research of which objectives are 1) To study the Islamic provisions on halal food and halal food production process in accordance with Islamic principles 2) To study the implementation of the Halal certification process of the Islamic Committee of Narathivat Province is a qualitative research (Qualitative Research) by collecting documented information from the text of the Quran al Al-Hadith, an academic textbook related to the Islamic provisions on halal food. And from interviews with directly involved persons (Purposive Sampling), 2 staff members of the Islamic Committee of Narathivat Province, the researchers analyzed descriptive data. The results of the research found that 1) Islam has clearly established provisions in the Qur'an and al-Hadith on Halal food and drink, and has given importance to the consumption process and the Halal food production process in accordance with religion and hygiene principles 2) The Halal certification process of the Islamic Committee of Narathivat Province has been carried out in accordance with the process of the Islamic Organization Service Act B.E. 2540 (1997). Which the office has supervised and promoted entrepreneurs or establishments that request Halal certification in strict and detailed way ready to give advice and control every production process according to the Halal standard of Thailand to produce doctrinal food Without any forbidden or haram and received approval of the Halal brand from the Islamic Committee of Narathivat Province*

Keywords : *Halal Process, Halal, Islamic Committee of Narathivat Province Office*

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบทบัญญัติอิสลามว่าด้วยอาหาร ฮะลาลและกระบวนการผลิตอาหารฮะลาลตามหลักการศาสนาอิสลาม 2) เพื่อศึกษาการดำเนินงานกระบวนการรับรองฮะลาลของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาสเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสารจากตัวบทอัลกุรอาน อัลอัลฮะดีษ ตำราวิชาการที่เกี่ยวข้องกับบทบัญญัติอิสลามว่าด้วยอาหารฮะลาล และจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรง (Purposive Sampling) เจ้าหน้าที่สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส จำนวน 2 คน ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

- ผลการวิจัยพบว่า
- 1) อิสลามได้กำหนดบทบัญญัติในอัลกุรอานและอัลหะดีษว่าด้วยอาหารและเครื่องดื่มที่ฮะลาลอย่างชัดเจน และได้ให้ความสำคัญต่อกระบวนการในการบริโภคและกระบวนการผลิตอาหารฮะลาลให้ถูกหลักศาสนาและหลักอนามัย ซึ่งให้เป็นประโยชน์ต่อร่างกายและจิตใจ
  - 2) การดำเนินงานกระบวนการรับรอง ฮะลาลของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนครราชสีมาได้ดำเนินการตามกระบวนการที่พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 กำหนดไว้ทุกประการ ซึ่งสำนักงานได้ดูแลและส่งเสริมผู้ประกอบการหรือสถานประกอบการที่จะขอรับรองฮะลาลอย่างเข้มงวดและละเอียด พร้อมให้คำปรึกษา และควบคุมทุกขั้นตอนการผลิตตามมาตรฐานฮะลาลแห่งประเทศไทย เพื่อได้ผลิตอาหารที่ถูกหลักศาสนาบัญญัติปราศจากสิ่งต้องห้ามหรือฮะรอม ตลอดจนได้รับการอนุมัติตราฮะลาลจากสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนครราชสีมาต่อไป
- คำสำคัญ :** กระบวนการรับรองฮะลาล, ฮะลาล, คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนครราชสีมา

บทนำ

อาหารฮะลาล (Halal Food) เริ่มเข้ามามีบทบาทและเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในสังคมไทย เนื่องจากจำนวนประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามในประเทศไทยที่มีจำนวนนับล้านคน โดยระยะแรกอาหารฮะลาลผลิตโดยผู้ประกอบการมุสลิมเพื่อจัดจำหน่ายแก่ผู้บริโภคที่นับถือศาสนาเดียวกัน เนื่องจากฮะลาลเป็นอาหารมีกระบวนการผลิตที่ไม่ปนเปื้อน ถูกต้องตามหลักสุขาภิบาลอาหาร และตรงกับข้อกำหนดของชาวมุสลิมที่ไม่อนุญาตให้ใช้วัตถุดิบที่ผิดหลักศาสนาประกอบอาหาร (ฮะรอม) เช่น เนื้อสุกร สุนัข

สัตว์มีเขี้ยวเล็บ สุราและสิ่งมีนเมา เป็นต้น โดยสัตว์ที่อนุญาตให้บริโภคต้องผ่านการเชือดที่ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม (สลิตฟงษ์ มั่นหล่า และวัชรากร มยรี, 2561) ดังนั้นความน่าเชื่อถือเป็นสิ่งสำคัญ อย่างที่ทราบว่าการบวนการทำอาหารอิสลามจะมีข้อบัญญัติทางศาสนาเกี่ยวข้องอยู่ด้วย ดังนั้นการเคร่งครัดตามหลักศาสนาเป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มผู้นับถือศาสนาอิสลามจะเลือกร้านที่มีเครื่องหมายฮะลาลเพราะหมายถึงความน่าเชื่อถือ ซึ่งการจะได้เครื่องหมายฮะลาลมาก็ไม่่ง่าย มีกฎระเบียบบังคับอยู่มาก ต้องผ่านตามกฎเกณฑ์ทุกข้อถึงจะได้มาและได้มาแล้วก็ไม่ใช่ว่าจะอยู่ตลอดไป มีเจ้าหน้าที่มาคอยตรวจอยู่บ่อยๆ ถ้าพบว่าร้านละเลยไม่ทำตามกฎเกณฑ์ก็ถูกยกเลิกเครื่องหมายฮะลาลได้ ความน่าเชื่อถือของร้านก็จะหายไป ดังนั้นถ้าจะทำร้านอาหารอิสลามนอกจากรสชาติดี บริการดีแล้ว ความน่าเชื่อถือตามหลักศาสนามีความสำคัญมากเช่นกัน

อาหารฮะลาลจึงมีความสำคัญอย่างมากเพราะเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมุสลิมในการบริโภค

อาหารฮะลาลจะต้องมีกระบวนการผลิตที่ถูกต้องตามข้อบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามปราศจากสิ่งต้องห้าม (ฮะรออม) และมีคุณค่าทางอาหาร (ตอยยิบ) ซึ่งอัลลอฮ์ (ช.บ) ได้ตรัสไว้ในโองการหนึ่งว่า “และจงบริโภคจากสิ่งที่อัลลอฮ์ (ช.บ) ได้ทรงให้เครื่องยังชีพแก่ผู้เจ้าซึ่งสิ่งที่อนันต์และที่ดีมีประโยชน์ และจงยำเกรงต่ออัลลอฮ์ (ช.บ) ผู้ซึ่งพวกเจ้าศรัทธาในพระองค์” (ซูเราะฮ์ อัลมาอิดะฮ์ : 88) จากโองการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า อิสลามต้องบริโภคอาหารที่ศาสนาอนุมัติเท่านั้น และต้องมีประโยชน์ด้วย ซึ่งหมายถึงอาหารนั้นต้องมีประโยชน์เชิงโภชนาการมีคุณค่าทางสารอาหาร และไม่เป็นพิษภัยต่อร่างกาย

อาหารฮะลาลเป็นอาหารทั่วไปที่สามารถบริโภคได้ทั้งมุสลิมและผู้ไม่ใช่มุสลิม

ซึ่งอาหารฮาลาลไม่ได้มีประโยชน์สำหรับคนอิสลามเท่านั้น
ดังที่มักเข้าใจผิดกันว่าอาหารฮาลาลสำหรับชาวมุสลิมเท่านั้น
แต่จริง ๆ
แล้วก็ยังเป็นอาหารที่ปรุงโดยเน้นความสะอาดและรักษาคุณค่าทาง
อาหารนอกจากนี้อาหารฮาลาลยังให้ประโยชน์
และสามารถปกป้องชีวิตของมนุษยชาติทั้งปวงอีกด้วย อัลลอฮ์
(ช.บ) ได้ตรัสไว้ในโองการหนึ่งว่า “มนุษย์เอ๋ย!
จงบริโภคสิ่งอนุมัติที่ดีๆ จากสิ่งที่อยู่ในแผ่นดิน
และจงอย่าตามบรรดาก้าวเดินของชัยฏอน
แท้จริงมันคือศัตรูที่ซัดแจ้งของพวกเขา” (ซูเราะฮ์
อัลบาคะเราะฮ์ : 168) จากโองการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า
อัลลอฮ์ (ช.บ)
สั่งใช้ให้มนุษย์ทุกคนบนโลกบริโภคอาหารที่ดีที่พระองค์ได้จัด
ทรงจัดหาไว้ให้ในโลกใบนี้
และห้ามไม่ให้ตามรอยตามแนวทางของมารชัยฏอนที่ล่อลวง
ชักนำมนุษย์ไปสู่กับดักของมัน
แท้จริงชัยฏอนคือศัตรูของพวกเขา
และอัลลอฮ์ (ช.บ) ได้ตรัสอีกว่า “โอ้บรรดาผู้ศรัทธา
จงบริโภคสิ่งที่เราได้ให้เป็นที่ปัจจัยยังชีพของพวกเขาจากสิ่งที่ดี
ทั้งหลาย และจงขอบคุณอัลลอฮ์ (ช.บ) เกิด
เฉพาะพระองค์เท่านั้นที่พวกเขาจักเป็นผู้เคารพสักการะ” (ซูเราะฮ์
อัลบาคะเราะฮ์ : 172) จากโองการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า
อัลลอฮ์ (ช.บ) ได้สั่งใช้ผู้ศรัทธาให้บริโภคสิ่งที่ดี ที่อัลลอฮ์
(ช.บ) ประทานลงมาให้ ไม่ว่าจะเป็นสารอาหารจากสัตว์ พืช
ผลไม้ และอื่นๆ พร้อมทั้งทำการขอบคุณต่อพระองค์
ต่อสิ่งที่พระองค์ทรงประทานลงมา
โดยอาหารที่อยู่บนโลกใบนี้ส่วนมากมีประโยชน์มากมายต่อมนุษย์
มีคุณค่าจากสารอาหารต่างๆ
สิ่งที่ฮาลาลนั้นเพียงพอแล้วสำหรับความจำเป็น
อิสลามได้จัดเตรียมทางที่ดีและความสะดวกง่ายดายให้
แก่มนุษย์ เพราะแท้จริงอัลลอฮ์ (ช.บ)
ไม่ทรงสร้างความลำบากในการดำรงชีวิตแก่บ่าวของพระองค์
แต่อัลลอฮ์ (ช.บ) ทรงให้ความง่ายดายแก่มนุษย์

สิ่งใดที่ฮะรอมมันฮะรอมด้วยตัวของมันอยู่แล้ว
และสิ่งใดที่ฮะลาลมันยอม ฮะลาลในตัวของมันอยู่แล้ว
ตราบใดที่เราเรียกสิ่งฮะรอมว่าเป็นสิ่งฮะลาล
โดยการเปลี่ยนรูปแบบในขณะที่เนื้อแท้ยังคงเดิมอยู่นั้น
เป็นวิธีการหลอกลวงที่สกปรก
ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงนั้นไม่มีผลประการใด
ตราบที่เนื้อแท้ของมันยังไม่เปลี่ยนแปลง
อิสลามถือว่าอาหารและเครื่องดื่มที่มุสลิมจะเลือกบริโภค
นั้นจะต้องเป็นอาหารและเครื่องดื่มที่ ฮัลลอลฮ (ช.บ)
ทรงอนุมัติเท่านั้น
ผู้บริโภคที่เป็นชาวมุสลิมจึงควรให้ความสำคัญกับผลิตภัณฑ์ฮะ
ลาลมากยิ่งขึ้น ดังนั้นผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการอาหารฮะลาล
จึงต้องมีความรู้ความเข้าใจในการประกอบธุรกิจอาหารฮะลาลไ
ม่ว่าจะเป็นสถานที่ประกอบการ กระบวนการผลิต
ต้องเป็นอาหารที่ผ่านกรรมวิธีในการทำ ผสม ปรง ประกอบ
หรือแปรรูป ต้องสะอาดและมีประโยชน์ต่อร่างกาย
ต้องไม่ปนเปื้อนสิ่งที่เป็นนะญิส หรือสิ่งสกปรกใดๆ ทั้งสิ้น
รวมไปถึงการจัดจำหน่าย
ให้เป็นไปตามบทบัญญัติอิสลามทุกประการ
และต้องได้รับการรับรองจากเจ้าหน้าที่ที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็
นผู้ออกเครื่องหมายรับรอง
หรือออกหนังสือรับรองตามกฎหมาย เพื่อเป็นการรับประกันว่า
ชาวมุสลิมสามารถบริโภคอาหารต่างๆ ได้อย่างมั่นใจ
รวมทั้งการขอรับรองให้ใช้เครื่องหมายฮะลาลแก่ผลิตภัณฑ์ ณ
สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย
หรือสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดต่างๆ
จังหวัดนราธิวาสเป็นจังหวัดชายแดน
ตั้งอยู่ฝั่งทะเลด้านตะวันออกของแหลมมลายูสุดชายแดน
ซึ่งประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม คิดเป็นร้อยละ
83.01 รองลงมาคือศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ 16.43
และศาสนาคริสต์และอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 0.56
จึงทำให้จังหวัดนราธิวาสมีร้านอาหารอิสลามอยู่มากในพื้นที่แต่
มีน้อยร้านที่ผ่านการรองรับฮะลาล

และทำการขอรับรองตราชะลาจากทางสำนักงานคณะกรรมการอิสลาม
ทั้งที่ในพื้นที่อยู่ในการดูแลของทางสำนักงานคณะกรรมการอิสลาม
ควรมีการสำรวจ จัดโครงสร้าง
และข้อกำหนดของร้านที่เป็นระบบ
การจัดหาวัตถุดิบชะลาที่มีคุณภาพ
พนักงานมีทักษะกับหน้าที่ที่รับผิดชอบ
ควรมีการสร้างแรงจูงใจให้แก่คนในจังหวัด และพัฒนาศักยภาพ
เพราะสิ่งนี้ไม่ใช่เพียงเป็นเรื่องความสำคัญทางศาสนาเท่านั้น
แต่ยังหมายถึงความเชื่อถือที่มีต่อร้านอาหารอิสลามด้วย
สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส
ถือว่าเป็นสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดที่มีขนาดใหญ่
ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม
มีหลักการปฏิบัติงานเพื่อให้การปฏิบัติงานภายในสำนักงานและ
ภายนอกสำนักงานฯ เป็นไปด้วยดี
และหนึ่งในการทำงานภายใต้สำนักงานคณะกรรมการประจำจังหวัดนราธิวาสคือ
ดำเนินเรื่องการขอใช้ตรารับรองชะลา
ตรวจสอบสถานประกอบการ
การให้บริการด้านชะลาเป็นพันธกิจของฝ่ายกิจการชะลาซึ่ง
มีหลายขั้นตอน
กิจกรรมดังกล่าวประกอบด้วยกระบวนการที่ต้องใช้ความรู้ความ
เชี่ยวชาญจากบุคลากรที่มีทักษะหลายด้าน
ทั้งในด้านของผู้รับรอง เริ่มตั้งแต่ผู้บริหาร ฝ่ายจัดซื้อ
ฝ่ายบุคคล ฝ่ายการตลาด ฝ่ายผลิต ฯลฯ
และในด้านของผู้ให้การรับรอง
ไม่ว่าจะเป็นผู้ตรวจสอบรับรองชะลา ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา
เจ้าหน้าที่ประจำฝ่าย กิจการชะลา ฯลฯ
จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า
ปัญหาที่เป็นประเด็นสำคัญคือ
ผู้บริโภคที่เป็นมุสลิมส่วนใหญ่ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตราชะลา
รวมทั้งไม่ตระหนักถึงที่มาของชะลา
โดยที่ผู้ประกอบการต้องให้ความสำคัญต่อการขออนุญาตใช้เครื่องหมายชะลา

เพื่อให้เป็นไปตามหลักศาสนาอิสลามอย่างสมบูรณ์
เพื่อให้ผู้บริโภคที่เป็นมุสลิมเชื่อถือได้ว่าอาหารที่บริโภคนั้นถูกต้องตามบทบัญญัติศาสนาอิสลาม
และผ่านกระบวนการรับรองตราฮะลาล
ปลอดภัยจากสิ่งต้องห้ามทางศาสนาอิสลาม (ฮะรอม)
และสิ่งปนเปื้อนต่างๆ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อตนเองและสังคม
โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมมุสลิมในปัจจุบัน
ที่จำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับตราฮะลาลที่ถูกต้องในการอุปโภคบริโภค
และเป็นแนวทางการพัฒนาให้ผู้บริโภคบริโภคอาหารได้อย่างถูกต้อง
วิธีและถูกต้องตามหลักการอิสลาม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบัญญัติอิสลามว่าด้วยอาหารฮะลาล
และกระบวนการผลิตอาหารฮะลาลตามหลักการศาสนาอิสลาม

2.

เพื่อศึกษาการดำเนินงานกระบวนการรับรองอาหารฮะลาลของ
สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนครราชสีมา

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยมีระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มเป้าหมาย
ไว้อย่างชัดเจนเพื่อให้สะดวกต่อการดำเนินงานวิจัย
และสะดวกต่อการตอบโจทย์ปัญหางานวิจัยได้อย่างถูกต้องสม
บูรณ์ และมีประสิทธิภาพมากที่สุด
ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือเจ้าหน้าที่ของสำนักงาน
คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 2 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสอบถามสัมภาษณ์จำนวน
1 ชุด โดยมีการดำเนินการสร้างดังนี้

ขั้นตอนการทำเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือแบบสัมภาษณ์จำนวน 1
ชุด โดยมีขั้นตอนการสร้างดังนี้

1.

ได้มีการศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการสร้างแบบสัมภาษณ์ โดยมีการค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เช่น หนังสือ และสื่อออนไลน์อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

2.

ได้มีการสร้างเครื่องมือเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการศึกษาสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ฉบับร่างแล้วนำมาไปส่งให้กับอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบและพิจารณาความถูกต้อง

3.

จากนั้นนำเครื่องมือที่อาจารย์ได้ตรวจความถูกต้องความเรียบร้อยแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขและทำการพิมพ์แบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์เพื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูล

แบบสัมภาษณ์

แบบสอบถามสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์จะประกอบด้วยคำถาม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ตอนดังต่อไปนี้

ตอนที่

1

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามเป็นคำถามลักษณะแบบเลือกตอบ (Check-list) จำนวน 5 ข้อ ได้แก่ เพศ ช่วงอายุ สถานภาพ อาชีพ

ระดับการศึกษาด้านอิสลามศึกษาและระดับการศึกษาด้านสามัญศึกษา

ตอนที่

2

ในการวิจัยเรื่องกระบวนการรับรองตราฮะลาลของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส ซึ่งประกอบด้วยคำถามทั้งหมด 5 ข้อ คือ

1.

บทบัญญัติอิสลามเกี่ยวกับอาหารฮะลาลเป็นอย่างไร

2.

ในกระบวนการผลิตผลิตอาหารฮะลาลขั้นตอนใดที่เราต้องให้ความสำคัญมากที่สุด

3.

กระบวนการรับรองชะลาลของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาสเป็นอย่างไร

4.

ชะลาลที่ผ่านกระบวนการรับรองตราชะลาลเรียบร้อยแล้ว
มีวิธีการตรวจสอบ ควบคุมยังง

5.

ตามหลักกฎหมายตราชะลาลที่ถูกประทับบนผลิตภัณฑ์ที่ไม่ได้
ผ่านการรับรองจากสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด
นราธิวาสมีความผิดหรือไม่

ตอนที่ 3

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะปลายเปิดของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลปฐมภูมิ

การศึกษา ค้นคว้าข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ อัลกุรอาน อัลชะดีษ
ทัศนะนักวิชาการต่างๆ

ที่มีการบัญญัติเกี่ยวกับบทบัญญัติอิสลามว่าด้วยอาหารชะลาล
และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.

เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์จากประชากรที่ใช้ คือ
เจ้าหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนรา
ธิวาส

2. ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดด้วยตนเองตั้งแต่วันที่

5 ถึง 10 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2563

3.

นำข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ทั้งหมดมาถอดความให้สมบูรณ์
ได้แล้วนำมาวิเคราะห์

ข้อมูลเชิงทุติยภูมิ

การศึกษาค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสารต่างๆ
คู่มือชะลาล บทความ และแหล่งข้อมูลออนไลน์ที่เกี่ยวข้อง
เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการอ้างอิงขั้นพื้นฐาน

และนำข้อมูลที่ศึกษามาประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้

กิตติความสอดคล้องกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ในการศึกษาของผู้วิจัย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้ เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลจากภาคสนามที่ลงพื้นที่สัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยจะนำข้อมูลมาตรวจสอบความเรียบร้อยและความถูกต้องของข้อมูล จากนั้นผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้รูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยการนำเสนอข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษากระบวนการรับรองตราฮาลาลของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส

ประวัติสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส

สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส ถือว่าเป็นสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดที่มีขนาดใหญ่ ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 เริ่มจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2488 ณ มัสยิดใหญ่ประจำจังหวัดนราธิวาส (มัสยิดยุมอียะห์) ข้างหอนาฬิกาใหญ่ โดยมีนายหะยีอัब्ดุลเราะมัน เจ๊ะอิสมาแอล เป็นผู้ก่อตั้งและเป็นประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเป็นบุคคลแรกและในปี พ.ศ. 2514 ได้ย้ายสำนักงานมาปฏิบัติงาน ณ บ้านเลขที่ 47 ถนนวิจิไชยบุรณ์ ตำบลบางนาค อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส โดยดำเนินการซื้อที่ดินจากเอกชน ซึ่งอยู่ห่างจากโรงเรียนอัสตดร์กีเยห์ อิสลามียะห์ ระยะทางประมาณ 300 เมตรและหลายปี พ.ศ. 2527 ได้ทำการย้ายสำนักงานฯ ไปอยู่ ณ อาคารตึกคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้น เลขที่ 2 ถนนวิจิไชยบุรณ์ ตำบลบางนาค อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส ก่อสร้างขึ้นหลังจากสร้างมัสยิดประจำจังหวัดนราธิวาส โดยได้ใช้งบประมาณหนึ่งจากเงินก่อสร้างมัสยิด ในวงเงินจำนวน 6,220,000 บาท

ซึ่งได้รับการจัดสรรงบประมาณจากกรมศาสนากระทรวงศึกษาธิการเดิม ในที่ดินราชพัสดุ มีเนื้อ จำนวน 10 ไร่
ต่อมาในปี พ.ศ. 2550
สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนครราชสีมา
โดยจังหวัดได้นำเสนอโครงการก่อสร้างศูนย์อิสลามจังหวัดนครราชสีมา เพื่อสนับสนุนเงินงบประมาณในการก่อสร้างไปยังศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ซึ่งได้รับอนุมัติสนับสนุนในการก่อสร้างสำนักงานและหอประชุมเป็นจำนวน 28,000,000 บาท
เพื่อใช้ในการก่อสร้างอาคารสำนักงานฯ จำนวน 12,000,000 บาท และอาคารหอประชุมจำนวน 16,000,000 บาท
ก่อสร้างในที่ดินนิคมบาเจาะศูนย์ราชการจังหวัดนครราชสีมา เนื้อที่ดิน 20 ไร่ดำเนินการก่อสร้างตั้งแต่วันที่ 6 กรกฎาคม 2550 สร้างเสร็จเมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2551 และเมื่อวันที่ 21 กันยายน 2552 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จมาทรงเปิดอาคารสำนักงานฯ และอาคารหอประชุม และได้พระราชทานชื่อหอประชุมว่า (หอประชุมบรมราชกุมารี) และปัจจุบันคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนครราชสีมาและบุคลากรเจ้าหน้าที่ ได้เริ่มมาปฏิบัติงาน ณ อาคารสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนครราชสีมาแห่งใหม่ เลขที่ 221 บริเวณศูนย์ราชการ หมู่ที่ 10 ตำบลลำภู อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2552

ขั้นตอนการรับรองสถานะของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนครราชสีมา ดังต่อไปนี้

**ขั้นตอนที่ 1 ผู้ประกอบการเตรียมเอกสารเพื่อขอรับรอง
ขั้นแรก**

ผู้ประกอบการที่มีความประสงค์จะขอรับรองชะลาล
ต้องตรวจสอบว่าในจังหวัดซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงงานผลิตมีกรรม
การอิสลามประจำจังหวัดหรือไม่ หากมี
ผู้ประกอบการสามารถติดต่อที่สำนักงานคณะกรรมการกลางอิส
ลามประจำจังหวัดได้เลย

หากไม่มีอำนาจหน้าที่ในการรับรองชะลาลจะเป็นของฝ่ายกิจการ
ชะลาล สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย
สามารถตรวจสอบรายชื่อ

คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดได้ที่ WWW.CICOT.OR.TH
หรือติดต่อที่ สอบถามรายละเอียดได้ที่ 0-2096-9499 (10
คู่สาย)

ผู้ประกอบการที่มีความประสงค์ในการขอรับรองชะลาล
จำเป็นจะต้องศึกษากฎระเบียบ ข้อบังคับ
ที่เกี่ยวข้องกับการขอรับรองชะลาล ดังต่อไปนี้

1. ระเบียบคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย
ว่าด้วยการบริหาร กิจการชะลาล พ.ศ.๒๕๕๘

2. ข้อบังคับ คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย
ว่าด้วยการดำเนินการตรวจรับรองสถาน

ประกอบการ การตรวจผลิตภัณฑ์และค่าธรรมเนียม พ.ศ.
๒๕๕๙

3.

ข้อกำหนดการตรวจรับรองกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ชะลาล
พ.ศ. ๒๕๕๙

4.

ข้อกำหนดการตรวจรับรองฮะลาลโรงเชือดสัตว์และการฆ่าแหล่ง
ขึ้นส่วน พ.ศ. ๒๕๕๙

5.

ข้อกำหนดแนวทางปฏิบัติการใช้เครื่องหมายรับรองฮะลาลแ
และการใช้ เครื่องหมายรับรอง

ฮะลาลบนผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ ปี พ.ศ. ๒๕๕๙

หลังจากระบุได้ว่าอำนาจการรับรองฮะลาลเป็นของที่ได้ก
มาถึงขั้นตอนการจัดเตรียมเอกสารคำขอ HL.Cicot OC 01- 08
ประกอบด้วย เอกสารที่ต้องเตรียมก่อนขอรับรองฮะลาล,
คู่มือฮะลาลเพื่อการขอรับรอง (Halal Manual),
สัญญาคำขอให้เครื่องหมายรับรองฮะลาล เป็นต้น
ผู้ประกอบการสามารถดาวน์โหลดเอกสารดังกล่าวได้ที่
WWW.CICOT.OR.TH

ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์

จากการสัมภาษณ์วิจัยครั้งนี้มีประชากรที่ใช้ในการวิจัย
ได้แก่

เจ้าหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนรา
ธิวาส รวมทั้งหมด 2 คน โดยกำหนดข้อคำถาม จำนวน 5 ข้อ 1.
บทบัญญัติอิสลามเกี่ยวกับอาหารฮะลาลเป็นอย่างไร 2.
ในกระบวนการผลิตผลิตอาหารฮะลาล
ขั้นตอนใดที่เราต้องให้ความสำคัญมากที่สุด 3.
กระบวนการรับรองฮะลาลของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามป
ระจำจังหวัดนราธิวาสเป็นอย่างไร 4.ฮะลาลที่ผ่านกระบวนการ
รับรองตราฮะลาลเรียบร้อยแล้ว มีวิธีการตรวจสอบ
ควบคุมยังไง 5.
ตามหลักกฎหมายตราฮะลาลที่ถูกประทับบนผลิตภัณฑ์ที่ไม่ได้
ผ่านการรับรองจากสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด
นราธิวาสมีความผิดหรือไม่

ข้อคำถามทั้ง

5

ข้อข้างต้นจะเป็นการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการ
อิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส
เพื่อได้ทราบกระบวนการทำงานของสำนักงานคณะกรรมการอิส

ลามประจำจังหวัดนราธิวาส และปัญหาที่พบในการดำเนินงาน เพื่อสามารถนำผลที่ได้รับไปประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ให้ผู้ป่วยโรคซึ่มเศร่าหรือผู้คนที่จะป้องกันโรคซึ่มเศร่า ทราบ ดังจะนำเสนอในการอภิปรายผลต่อไป

อภิปราย

ผลการวิจัยการดำเนินงานกระบวนการรับรองชะลาลของ สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส เป็นการดำเนินงานสำหรับผู้ประกอบการหรือองค์กรใดที่ต้องการ จะขอรับชะลาล และทางสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส มีหน้าที่ให้ข้อมูล ให้คำปรึกษา และควบคุมขั้นตอน ตามกฎระเบียบ ข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการขอรับรองมาตรฐานชะลาลของสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยตลอดจนได้รับ การอนุมัติชะลาลจากทางสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำ จังหวัดนราธิวาส และเป็นหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด นราธิวาสที่ต้องให้การดูแล ส่งเสริม เพื่ออาหารที่ถูกหลักตามบทบัญญัติศาสนาอิสลาม ปราศจากสิ่งต้องห้าม ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ อับดุลรอฮ์มาน จะปะกียา และคณะ ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการและมาตรฐานชะลาลของ คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี พบว่า การดำเนินการรับรองมาตรฐานชะลาลของฝ่ายกิจการชะลาลสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานีได้ดำเนินการ ขอรับรองชะลาลตามกฎระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการขอ รับรองมาตรฐานชะลาลของสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลา มแห่งประเทศไทย จากการดำเนินการของฝ่ายกิจการชะลาลสำนักงานคณะกรรมการ อิสลามประจำจังหวัดปัตตานี พบว่า ผู้ประกอบการธุรกิจอาหารชะลาลมีการขอจดทะเบียนเพิ่มขึ้นทุก ปีโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและสถานประกอบการ ขนาดเล็กซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของ ได้กล่าวไว้ว่า

การรับรองตราฮะลาลจะออกโดยคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย หรือคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเท่านั้น เพื่อเป็นการรับรองว่าอาหารที่มีตราฮะลาลประทับไว้เป็นอาหารที่ผ่านกระบวนการที่ถูกต้องตามบทบัญญัติศาสนา บทบัญญัติ ฮะลาลได้ระบุไว้อย่างชัดเจนอยู่แล้ว ฮะลาล คือ สิ่งที่อัลลอฮ์ (ช.บ) อนุมัติ และฮะรอม คือสิ่งที่อัลลอฮ์ (ช.บ) ไม่อนุมัติ ฉะนั้น มันระบุไว้ได้อย่างชัดเจนอยู่แล้ว และแน่นอนมันต้องมีสิ่งที่คลุมเครือระหว่างฮะลาล และฮะรอม และเราควรหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่คลุมเครือเพราะสิ่งนั้น จะพาเราไปสู่ฮะรอมได้ ดังที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้ทรงตรัสในโองการหนึ่งว่า ความว่า “และพวกเจ้าจงบริโภคสิ่งอนุมัติที่ดีๆ จากสิ่งที่อัลลอฮ์ (ช.บ) ได้ทรงให้เป็นปัจจัยชีพแก่พวกเจ้า และพึงยำเกรงอัลลอฮ์ (ช.บ) ผู้ซึ่งพวกเจ้าศรัทธาต่อพระองค์เถิด” (ซูเราะฮ์ อัลมาอิดะฮ์, 5: 88) การศึกษาวิจัย ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าอาหารและเครื่องดื่มที่มุสลิมจะเลือกบริโภคนั้นจะต้องเป็นอาหารและเครื่องดื่มที่อัลลอฮ์ (ช.บ) ทรงอนุมัติเท่านั้นคือต้องเป็นอาหารที่ฮะลาล และสะอาด มีประโยชน์ต่อร่างกาย ต้องไม่ปนเปื้อนนะญิสหรือสิ่งสกปรกใดๆ ทั้งสิ้น อิสลามได้กำหนดหน้าที่จะต้องชำระล้างวัตถุดิบที่จะเอาไปประกอบเป็นอาหารจะต้องเป็นน้ำสะอาดเพื่อให้ได้อาหารที่สะอาดสำหรับบริโภค และถูกหลักศาสนาอิสลามที่ได้กำหนดไว้ (อับดุลรอซซะ ยามาโกะ, 2560) ซึ่งยังมีความเกี่ยวข้องกับบทความวิจัยกระบวนการรับรองฮะลาลของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส พบว่า กระบวนการรับรองตราฮะลาลของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาสเป็นการดำเนินงานที่จะนำพาสู่ความยั่งยืนบนหลักพื้นฐานในการดำเนินชีวิต สร้างให้ทุกคนรู้จักการเลือกบริโภค แต่บกพร่องในการดำเนินงานที่ยังไม่ทั่วถึง ทำให้คนในพื้นที่บางส่วนไม่ตระหนักและไม่ให้ความสำคัญกับ

การใช้ตราชะลาที่ผ่านการรับรองจากสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาสและควรปรับปรุงขั้นตอนการขอรับรองมาตรฐานชะลาให้เป็นปัจจุบันและพัฒนาฝ่ายกิจการชะลาให้มีความรู้เชิงวิทยาศาสตร์สามารถตรวจสอบรับรองชะลาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดำเนินการเพื่อทำความเข้าใจและให้ความสำคัญกับผู้ประกอบการที่เป็นมุสลิมเกี่ยวกับการขอรับรองชะลาการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารหน้าเว็บไซต์ควรเป็นปัจจุบันและควรมีกฎหมายรองรับและให้อำนาจหน้าที่ในการดำเนินการและควบคุมผู้ใช้เครื่องหมายชะลาหมดอายุหรือละเมิดการใช้เครื่องหมายชะลา

สรุปผล
กระบวนการรับรองอาหารชะลาของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส

เป็นการดำเนินงานสำหรับผู้ประกอบการหรือองค์กรใดที่ต้องการจะขอรับชะลา

และทางสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาสมีหน้าที่ให้ข้อมูล ให้คำปรึกษา และควบคุมขั้นตอนตามกฎระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการขอรับรองมาตรฐานชะลาของสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยตลอดจนได้รับการอนุมัติชะลาจากทางสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส

และเป็นหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาสที่ต้องให้การดูแล ส่งเสริม

เพื่ออาหารที่ถูกหลักตามบทบัญญัติศาสนาอิสลาม

ปราศจากสิ่งต้องห้าม

ฉะนั้นมันเป็นหน้าที่ทางสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส ที่ต้องให้คำปรึกษา ส่งเสริม การรับรองชะลา และการอนุมัติชะลาที่ผ่านการรับรองจากสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส ให้กับผู้ประกอบการ

โดยเครื่องหมายเหล่านี้จะเป็นการยืนยันว่าอาหารที่ได้มาผ่านกระบวนการประกอบที่ถูกหลักศาสนา

ปราศจากสิ่งต้องห้ามและมีคุณค่าทางอาหาร (ตอยยิบ)

และผู้วิจัยเห็นว่า

การดำเนินงานกระบวนการรับรองฮะลาลของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส
มีข้อบกพร่องในการดูแลไม่ครอบคลุม
ไม่มีการตรวจสอบคนในพื้นที่อย่างเคร่งครัด
ไม่มีกฎหมายห้ามไม่ให้ผู้ใช้เครื่องหมายฮะลาลที่ไม่ถูกต้อง
ไม่ให้ความสำคัญกับการใช้ตราฮะลาลอย่างถูกต้อง
ไม่มีการตรวจสอบคนในพื้นที่อย่างเคร่งครัดในเรื่องการประทับตราฮะลาลที่ถูกต้องตามกฎหมายเพื่ออาหารที่มีประสิทธิภาพและได้รับการยอมรับจากทุกคน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. ให้ทุกคนร่วมรับประทานอาหารที่มีตราฮะลาลเสมอพร้อมกับสนับสนุนหรือต่อต้านอาหารที่ไม่มีตราฮะลาลเพื่อสุขภาพที่ดีของทุกคน

2. ควรจะมีคณะกรรมการกลางตรวจสอบอาหารฮะลาลในพื้นที่นราธิวาสที่ไว้ใจได้ คอยตรวจสอบอาหารตั้งแต่วัตถุดิบกรรมวิธีในการผลิต และคนขายเพื่อความมั่นใจของทุกคนในพื้นที่

3. ขอให้หน่วยงานต่างๆ เกี่ยวกับอาหารฮะลาล หรือสถาบันอาหารฮะลาล มีบทบาทในเรื่องอาหารฮะลาลให้มากกว่านี้ อยากให้มีการควบคุมอาหารที่มีตราฮะลาลให้ดี และอยากให้รัฐบาลมีส่วนร่วม เข้ามาดูแลในเรื่องอาหารฮะลาลนี้ด้วย

4.

ขอให้ทางสถาบันรับรองฮะลาลมีการตรวจสอบอย่างจริงจัง เพราะสมัยนี้มีการละเมิดสิทธิกันอย่างมากมาย จึงต้องการให้มีการลงพื้นที่ตรวจสอบเครื่องหมายฮะลาลอย่างจริงจัง เพื่อความสบายใจของผู้บริโภค

5. ควรจะมีการลงพื้นที่ ให้ความรู้ จัดกิจกรรม อบรม เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกบริโภคและการติดตราฮะลาลที่ถูกต้องตามขั้นตอน เพื่ออาหารฮะลาลที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษามาตรฐานอาหารฮาลาลและการเลือกอาหารฮาลาลที่มีประโยชน์
2. ศึกษาความรู้ความเข้าใจการเลือกบริโภคอาหารที่ประทับตราฮาลาลที่ถูกต้อง

รายการอ้างอิง

- กิตติศักดิ์ พรหมเดช. 2555. จำนวนพื้นที่ ประชากร ศาสนา และภาษา. แหล่งที่มา <https://sites.google.com>, ม.ป.ป.
- ซุลกิฟลี เจ๊ะบือราเฮง. 2563. ฝ่ายเอกสารฮาลาล. สัมภาษณ์โดย ฟาตีซะห์ มะมิง. 4 พฤศจิกายน 2563 (ม.ป.ป.).
- เปิดสู่ความสำเร็จและโอกาสธุรกิจร้านอาหารอิสลาม". สืบค้น 12 มกราคม 2021. https://www.siammakro.co.th/horeca_article_detail.
- สุไฮมี มะเกะ. 2563. หัวหน้าฝ่ายตรวจฮาลาล. สัมภาษณ์โดย ฟาตีซะห์ มะมิง. 10 พฤศจิกายน 2563 (ม.ป.ป.).
- อับดุลรอฮ์มาน จะปะกียา. อาหะมะ คาเด และอับดุลยัลลาเต๊ะ สาและ. "การพัฒนาระบบการและมาตรฐานฮาลาลของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี". *วารสารอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์* 11, ฉบับที่ 1 (2563): 75–86.
- อับดุลรอซซะ ยามาโกะ. "การเลือกอาหารและเครื่องดื่มฮาลาลตามหลักศาสนาอิสลาม." *มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์*, 2560.